

बडीकेदार गाउँपालिका, डोटीको

ज्येष्ठ नागरिक, अपांगता तथा वालमैत्री नीति सम्बन्धी
अध्ययन प्रतिवेदन , २०८१

सहयोग: सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान (SPRTA)
पुन्ना, डोटी

परामर्शदाता :

अपि प्वाइन्ट इन्जिनियरिङ कन्स्ट्रक्सन एन्ड कन्सल्ट नेपाल प्रा.लि.

बबरमहल-११, काठमाडौं

फोन : ०१-५३४४६४५

ई-मेल : consult.api.point@gmail.com

वेब : www.apeccnepal.com.np

विषय सूचि

१. पृष्ठभूमी / परिचय	1
१.१ औचित्य	2
२. बिगतका व्यवस्था प्रयास र वर्तमान स्थिति	3
३. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धमा प्रमुख रूपमा देखिएको, समस्या चुनौती र अवसरहरु	4
३.१ बालबालिकाहरुको समस्या र चुनौतिहरु	4
३.२ ज्येष्ठ नागरिकहरुको समस्या र चुनौतिहरु	5
३.३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समस्या र चुनौतिहरु	5
४. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी प्रमुख अवसरहरु	6
५. बालबालिका अपाङ्गता र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी अपाङ्गता नीति तर्जुमाको आवश्यकता तथा महत्व	7
५.१ नीति निर्माणको आवश्यकता	7
५.२ नीति निर्माणको महत्व	7
६. बालबालिका, अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीति अपेक्षित उपलब्धिहरु	8
६.१ बालबालिकाहरुका लागि अपेक्षित उपलब्धिहरु	8
६.२ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि	9
६.३ जेष्ठ नागरिकहरुका लागि	9
७. बालबालिका, अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि नीति	10
७.१ बालबालिकाहरुका लागि नीतिहरु	10
७.१.१ शैक्षिक कार्यक्रमहरु:	10
७.१.२ स्वास्थ्य पहलहरु :	10
७.१.३ बाल संरक्षण :	10
७.१.३ सामुदायिक चेतना :	11
७.२ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि नीति (PwDs)	11
७.२.१ समावेशी पूर्वाधार:	11
७.२.२ आर्थिक सशक्तिकरण:	11

७.२.३ समर्थन सेवाहरू :	11
७.२.४ सामाजिक सचेतना कार्यक्रमहरू:	12
७.३ जेष्ठ नागरिकका लागि नीति	12
७.३.१ स्वास्थ्य सेवा:	12
७.३.२ सामाजिक कार्यक्रमहरू:	12
७.३.३ आर्थिक सहयोग :	12
७.३.४ संरक्षण र वकालत :	12
८. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि कार्यान्वयनको लागि कार्ययोजना	13
८.१ नीति प्रसार तथा सामाजिक जागरूकता	13
८.२ क्षमता निर्माण	13
८.३ पूर्वाधारहरूको निर्माण र विकास	14
८.४ सेवा प्रदानमा सुधार	14
८.५ अनुगमन र मूल्याङ्कन	15
८.६ सहकार्य र साझेदारी	15
८.७ नितिगत समर्थन र वकालत	16
८.८ कार्यान्वयन समयरेखा	16
९. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि नीतिको कार्यान्वयन समिति	17
९.१ प्रस्तावित मूल कार्यान्वयन समितिको संरचना	17
९.२ प्रस्तावित उप-समितिहरू:	17
९.३ प्रस्तावित बैठकको तालिका:	17
अनुसूचीहरू:	18
अनुसूची-१: फिल्ड फोटोहरू	18
अनुसूची-२: फिल्ड माइन्ड्युट	19

१. पृष्ठभूमि / परिचय

अपाङ्गता भनेको शरीर वा दिमागको कुनै पनि अवस्था (अशक्तता) हो जसले यो अवस्था भएको व्यक्तिलाई निश्चित गतिविधिहरू (गतिविधि सीमितता) गर्न र वरपरको संसारसँग अन्तरक्रिया गर्न अझ गाह्रो बनाउँछ (सहभागिता सुक्लाफाँटा प्रतिबन्धहरू)। यद्यपि "अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू" ले कहिलेकाहीं एकल जनसंख्यालाई बुझाउँछ, यो वास्तवमा आवश्यकताहरूको विस्तृत दायरा भएका मानिसहरूको विविध समूह हो। एउटै प्रकारको असक्षमता भएका दुई व्यक्तिहरू धेरै फरक तरिकाले प्रभावित हुन सक्छन्। केही असक्षमताहरू लुकेका हुन सक्छन् वा हेर्न सजिलो नहुन सक्छ। विश्व स्वास्थ्य संगठनका अनुसार अपाङ्गताका तीनवटा आयाम छन्: १. एक व्यक्तिको शारीरिक संरचना वा कार्य, वा मानसिक कार्यमा हानि; कमजोरीका उदाहरणहरूमा अंग हराउने, दृष्टि गुम्ने वा स्मरणशक्तिको हानि समावेश हुन्छ २ गतिविधि सीमितता, जस्तै हेर्न, सुन्न, हिँड्न, वा समस्या समाधान गर्न कठिना ३ सामान्य दैनिक गतिविधिहरूमा सहभागिता प्रतिबन्धहरू, जस्तै काम गर्ने, सामाजिक र मनोरन्जन गतिविधिहरूमा संलग्न हुने, र स्वास्थ्य हेरचाह र निवारक सेवाहरू प्राप्त गर्ने। नेपालको सन्धर्भमा अपाङ्गता भएका संख्या कुल २.२ % छ। उक्त जनसंख्याको सवाललाई सम्बोधन गर्नको निमित्त नेपालको संविधान २०७२ ले विभिन्न धाराहरूमा बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सुनिश्चित गरेको छ। जस्तै संविधानको धारा ३९ ले बाल बालिकाको हक अन्तर्गत विभिन्न हकहरू सुनिश्चित गरेको छ भने संविधानको धारा ४२ मा सामाजिक न्याय अन्तर्गत समवेशिताले प्राथमिकता पाएको छ जस अन्तर्गत सामाजिक रूपले पछाडी परेका समूहहरू अपाङ्गता भएका व्यक्ति आदिलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको निकायमा सहभागिताको हक सुनिश्चित गरिएको छ। साथै अपाङ्गता भएका नागरिकलाई विविधताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्मसम्मान पुर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक सुनिश्चित गरेको छ। धारा ४३ मा सामाजिक सुरक्षाको हकमा आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बाल बालिका आदिलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक प्रदान गरेको त्यसै गरि स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, १५ औं राष्ट्रिय योजना, दीगो विकासका लक्षहरू, बाल अधिकार अपाङ्गता भएको व्यक्ति सम्बन्धी अधिकार, बालबालिका संग सम्बन्धित ऐन २०६५, बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यन्वयन निर्देशिका २०७८, बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा कार्यविधि २०७९ आइसकेको अवस्था छ।

नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा व्यक्त गरेका प्रतिवद्धता कार्यन्वयन गर्ने सन्दर्भमा बाल अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिमा छ। उल्लेख गरिएका बाल बचाउ, बाल संरक्षण, बाल विकास र बाल सहभागिता जस्ता अधिकारका मूलभूत बिषयलाई सम्बोधन गरी बाल अधिकार सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व भएको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारले बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यन्वयन निर्देशिका २०७८ जारी गरी बालमैत्री स्थानीय शासन प्रणाली प्रवर्द्धनको अभियानलाई निरन्तरता दिएको छ स्थानीय सरकारले बनाउने योजना तर्जुमा, बालबालिकासंग सम्बन्धित नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा बालबालिकाको सहभागिताको सुनिश्चित गर्नु पर्दछ। त्यस्तै गरि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समस्यालाई स्थानीय सरकारले सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। राष्ट्रसंघले सन् १९८१ लाई अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अन्तर्राष्ट्रिय वर्ष घोषणा गरेसंगै नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सवाललाई छुट्टै कानून बनाइ "अपाङ्गता संरक्षण तथा कल्याण ऐन २०३९" लागू गरी यसको सुरुवात गरेको थियो। सन् २०११ को विश्व बैंक तथा विश्व स्वास्थ्य संगठनद्वारा प्रकाशित विश्व अपाङ्गता सम्बन्धी प्रतिवेदनले देखाएनुसार संसारमा कूल जनसंख्याको १५% मानिसहरूमा कुनै

न कुनै रूपमा अपङ्गता भएको हुन्छ। नेपालमा यसको तथ्यांक राम्रो संग राखिएको पाइदैन। २०७८ सालको जनगणना अनुसार २.२% प्रतिशत रहेको नेपालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु लामो समयदेखि सामाजिक विभेदमा परेको र सेवा सुविधा तथा अवसर ज्यादै कम भएको देखिन्छ। समान आधारमा शिक्षा, स्वास्थ्योपचार, सेवा, रोजगारी, तालिम, अपाङ्गता मैत्री सार्वजनीक सेवा सुविधा तथा संरचना पुर्नस्थापना, अपाङ्गता मैत्री कानून र निर्णय प्रक्रिया, विशेष सामाजिक सुरक्षा निर्णय प्रक्रियामा अपाङ्गता भएको व्यक्तिको सहभागिता आदि जस्ता विषयहरु हाल नेपालमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारका सन्दर्भमा उठी रहेको छ। त्यस्तैगरी ज्येष्ठ नागरिकहरुको समस्या पनि उतिकै छ। ज्येष्ठ नागरिकहरुको संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा गर्ने निजहरुमा रहेको ज्ञान शिप क्षमता र अनुभवको सदुपयोग गरी निजहरु प्रति सम्मान श्रद्धा आदर तथा सन्द्भावको अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धि ऐन २०६३ ल्याएको छ। बाल अधिकारका विषय बस्तु, ज्येष्ठ नागरिकहरु सुरक्षा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका अधिकारका क्षेत्रमा स्थानीय तहले आफ्ना योजना, बजेट तथा कार्यक्रम, नीति आदिमा सम्वोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसको लागि स्थानीय तहमा भएका जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्न जरुरी छ ।

यस्ता विभिन्न कुरालाई मध्यनजर गरि नेपाल सरकारले राष्ट्रिय Flagship कार्यक्रमको रूपमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको कार्यकारी नेतृत्वमा आर्थिक वर्ष २०७६/२०७७ देखि “प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम” (PLGSP) को रूपमा संचालनमा ल्याएको छ। जस अनुसार प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई पूर्णरूपमा संचालित, दिगो, समावेशी एवम जवाफदेही बनाउने मूल लक्ष्यका साथ यो कार्यक्रम प्रदेश सरकारको मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट संचालन हुने गरि मुलुकको सातै प्रदेश र ७ सय ५३ वटै स्थानीय तहमा कार्यन्वयन भैरहेको छ। यस अन्तर्गत बडी केदार गाउँपालिकाले पनि बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता मैत्री नीति तय गरि कार्यान्वयन गर्नु पर्ने भएकोले यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारेको छ ।

१.१ औचित्य

विशेषत सुनिश्चित नीति, कार्यविधि र रणनीतिक योजनाको अभावमा ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र बालबालिकाहरुले घरमा, समुदायमा र समाजमा आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक रूपमा समस्या भोग्नु परेको छ। अपाङ्गता भएका धेरै व्यक्तिहरुको लागि पहुँचयोग्य पुर्बधार छैनन, जस्तै सीढीहरु, एस्केलेटरहरु, साँघुरो ढोकाहरु, घुम्ने ढोकाहरु, दुर्गम शौचालय सुविधाहरु, पिउने फोहोराहरु र प्रकाश स्विचहरु जुन धेरै

उच्च छन्, उठेका अक्षरहरू र ब्रेल चिन्हहरूको अभाव, धेरै ढलान वा अत्यधिक लामो र्याम्पहरू, र कार्पेटिंग।भुईँ सतहहरू जो चिप्लो छन्।सार्वजनिक यातायात प्रणालीहरूले अक्सर अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई यातायातका विभिन्न माध्यमहरूमा पहुँच गर्न अस्वीकार गर्छन्। त्यसै गरि बालबालिकाको हकमा, गरिबी अशिक्षा, बिधमान कुप्रथाको कारणले धेरै प्रकारको भौतिक हिँसा सहेर बस्नु परेको साथै स्कुलमा पनि बालबालिकाहरु बिभिन्न समयमा दुर्ब्यबहार सहनु परेको छ त्यसैले स्थानीय तहमा उचित नीतिको अभावमा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक र अपाङ्गता सवालहरु ओझेलमा परेका छ। धेरै जसो स्थानिय तहमा बालबालिका सम्बन्धी कार्यविधि, अपाङ्गता र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी बर्गिकरण गरि परिचय पत्र बितरण गर्ने क र ख बर्गलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताको ब्यबस्था गर्ने ग र घ बर्गलाई आरक्षणको लागि सिफारिस गर्ने कार्यक्रमहरु भएता पनि उनीहरुको सेवा प्रवाहमा पहुँच,अधिकार पूर्ण रुपमा भएको छैन।त्यसैले उक्त समस्याको समाधानको निमित्त बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गमैत्री स्थानीय तहको लागि छुटै नीति तय गर्नको लागि यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिएको हो ।

उद्देश्य: बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गमैत्री नीति निर्माण गर्न स्थानीय तहका कर्मचारीहरूसंग प्रदेशले बनाएको नीतिलाई स्थानीयकरण गराई नीति निर्माण गर्नु हो।

२. बिगतका व्यवस्था प्रयास र वर्तमान स्थिति

बडी केदार गाउँपालिकाले लक्षित नीति र कार्यक्रमहरूको श्रृङ्खलामार्फत ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति (पीडब्ल्यूडी) र बालबालिकाको अधिकार र कल्याणको रक्षा गर्न पर्याप्त प्रयास गरेको छ। पालिकाले बाल संरक्षण नीति, लैङ्गिक, समानता र सामाजिक समावेशीकरण रणनीति, र परिचयपत्र वितरणका लागि दिशानिर्देशहरू लागु गरेको छ, साथै जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र र बाल संरक्षणका लागि समितिहरू गठन गरेको छ। यी पहलहरूलाई बाल संरक्षण कोषको स्थापना र विद्यालय स्तरमा बाल क्लबहरूको गठनद्वारा समर्थन गरिएको छ। एनएनएसडब्ल्युए, कञ्चनपुरसँगको साझेदारीमा कृत्रिम अङ्ग, व्हीलचेयर र बैसाखी जस्ता सहायक उपकरणहरू वितरण गर्ने, पीडब्ल्यूडी र वरिष्ठ नागरिकहरूलाई परिचय पत्र र भत्ता प्रदान गर्ने, र बाख्रा पालन प्रशिक्षण जस्ता जीविकोपार्जन सहयोग कार्यक्रमहरू प्रदान गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू महत्त्वपूर्ण भएका छन्। यसबाहेक नगर पालिकाले अधिकार र सामाजिक मुद्दाहरूमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छ, ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि दिवस समारोह र सम्मान कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने गरेको छ। जेष्ठ नागरिक र पीडब्ल्यूडीहरूका लागि घर दैलो आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गरेको छ। लागुऔषध सचेतना कार्यक्रम र अनाथ तथा असहाय बालबालिकाको हेरचाह तथा शिक्षाका लागि गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सिफारिस गर्ने गरेको छ।

बाल विवाहको मुद्दाहरु कमै मात्र दर्ता हुने गरेकोले सामाजिक स्वीकृति वा सामाजिक डरलाई सङ्केत गर्दछ ।
आमाबाबुको भारतमा रोजगारीको लागि बसाइँसराइले बालबालिकाहरुमा विद्यालय छोड्ने समस्या निम्त्याएको छ ।
यसबाहेक बालविवाह, आत्महत्या र कलिलै उमेरमा गर्भवती हुने जस्ता महत्वपूर्ण मुद्दाहरु अति नै संबेदनशील छन् ।

जाति/लैङ्गिक भेदभाव, बालविवाह, छाउपाडी र धेरै प्रकारको हिंसा सम्बोधन गर्ने जस्ता सचेतना कार्यक्रम पनि नगर
पालिकाले प्राथमिकतामा राख्ने गरेको छ ।

यस्ता प्रशंसनीय प्रयासका बावजुद बडी केदार गाउँपालिकाले धेरै चुनौतीहरुको सामना गरिरहेको छ । सीमित बजेट
र कार्यक्रमहरुले पहलकदमीको दायरा सीमित गरेको छ । साथै अपर्याप्त डाटा सङ्कलनले सही मूल्याङ्कन र योजना
निर्माणमा बाधा पुगाएको छ ।

३. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धमा प्रमुख रूपमा देखिएको, समस्या चुनौती र अवसरहरु

बडी केदार गाउँपालिकामा बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले विभिन्न प्रयासका
बाबजुद पनि धेरै किसिमका चुनौती र समस्याहरुको सामना गरिरहेका छन्।ति यस प्रकार छन् ।

३.१ बालबालिकाहरुको समस्या र चुनौतिहरु

- **बाल विवाह:** कानुनी प्रतिबन्धका बावजुद, गहिरो जरा भएको सांस्कृतिक अभ्यास र सामाजिक स्वीकृतिका कारण बाल विवाह धेरै थोरै प्रचलित छ। अभिभावकहरु यस कुरामा सचेत देखिए पनि बालबालिकाहरु किशोरा अवस्थामै माया प्रेम गरि भागि विवाह गर्ने गरेका छन् । तर सम्बन्धित निकायमा यस्तो मुद्दाहरु न्यून मात्रामै दर्ता हुने गरेका छन् ।
- **शिक्षा:** उच्च विद्यालय छोड्ने दर, विशेष गरी आमाबाबुको भारतमा मौसमी बसाइँसराइको कारण, बालबालिकाहरुको कक्षा दोहर्पाउनु वा बिचैमा छाड्नु परेको छ । कमजोर पूर्वाधार र अपर्याप्त शैक्षिक स्रोतहरुले यस समस्यालाई अझ बढाइदिन्छ ।
- **बालश्रम:** आर्थिक कठिनाइहरुले बालबालिकाहरुलाई उनीहरुको शिक्षाको अधिकार र सामान्य बाल्यकालबाट वञ्चित गर्दै श्रम गर्न बाध्य पारेको छ ।
- **सामाजिक मुद्दाहरु:** छाउपाडी र लैङ्गिक भेदभाव जस्ता अभ्यासहरुले बालिकाहरुको अधिकार कुण्ठित भै समग्र विकास र सुरक्षामा उल्लेखनीय प्रभाव पारेको देखिन्छ ।
- **लागू औषध दुर्व्यशनी :** धेरै जसो किशोरहरुमा लागू औषध दुर्व्यशनीको समस्याहरु देखिएको छ । जसले गर्दा उनीहरुको अध्ययन र दैनिक जिबनमा ठूलो समस्या देखिन लागेको छ ।

३.२ ज्येष्ठ नागरिकहरुको समस्या र चुनौतिहरु

- **स्वास्थ्य सेवा पहुँच:** अपर्याप्त स्वास्थ्य सेवा र सेवाहरू, उमेरसँग सम्बन्धित रोगहरूका लागि विशेष हेरचाहको अभावले वरिष्ठ नागरिकहरूका लागि महत्त्वपूर्ण स्वास्थ्य जोखिमहरू गर्दछ।
- **सामाजिक एक्लोपन:** विशेष गरी पारिवारिक साथ र समर्थन नपाएका र सन्तानहरु कामका लागि बसाइँ सरेका धेरै जस्तो वृद्ध व्यक्तिहरूले एकांकीपन र सामाजिक उपेक्षाको सामना गरेको पाइयो ।
- **आर्थिक सुरक्षा:** पर्याप्त पेन्सन वा सामाजिक सुरक्षा भत्ता र अन्य सामाजिक सुरक्षाको अभावले धेरै जसो ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई उनीहरूको आधारभूत आवश्यकताहरू पूरा गर्न सङ्घर्ष गर्नु परेको पाइयो। जस्तै उनीहरूले खाने नियमित औषधी, फलफुल लगायतका पौष्टिक खाद्य किनमेल गर्न कठिनाइ देखियो ।
- **दुर्व्यवहार र उपेक्षा:** परिवार र समुदाय दुवैमा वृद्धहरुमाथि दुर्व्यवहार र उपेक्षाका घटनाहरू सुनिए पनि कम रिपोर्ट गरिएका छन् ।

३.३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समस्या र चुनौतिहरु

- **पहुँचमा कमि :** अमरगढी जस्तो पहाडी क्षेत्रमा भौगोलिक कठिनताले प्रायः अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि सेवाहरु पहुँचयोग्य हुन कठिनाइ भएकोले, उनीहरूको गतिशीलता र स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा र रोजगारी जस्ता आवश्यक सेवाहरूमा पहुँच सीमित गरेको छ । यसका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरु पनि अपाङ्ग मैत्री छैनन् ।
- **सामाजिक कलंक:** अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले सामाजिक कलंक र भेदभावको सामना गर्छन्, जसले उनीहरूको सामाजिक एकीकरण र व्यक्तिगत विकासको अवसरहरूमा बाधा पुर्याउँछ।
- **आर्थिक अवसरहरूको अभाव:** सीमित रोजगारीका अवसरहरू र व्यवसायिक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको आर्थिक रूपमा स्वतन्त्र हुने क्षमतालाई सीमित गरेको छ ।
- **सहायक उपकरण र सहयोगको कमि :** सहायक उपकरणहरू (व्हीलचेयर, श्रवण सहायता) र आवश्यक सेवाहरूको अभावले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको दैनिक जीवन र स्व-हेरचाह चुनौतीपूर्ण रहेको पाइयो ।

४. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी प्रमुख अवसरहरु

बालबालिकाहरूले बालविवाहको उच्च दर, सीमित शैक्षिक अवसर, खराब स्वास्थ्य र पोषण, र बालश्रमको व्यापकता जस्ता महत्वपूर्ण चुनौतीहरूको सामना गरि रहेका छन् । यद्यपि, यी मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न र तिनीहरूको कल्याण सुधार गर्न धेरै अवसरहरू छन्। शैक्षिक कार्यक्रम र पूर्वाधारको विस्तारले अधिक बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । सुधारिएको स्वास्थ्य सेवा र पोषण कार्यक्रमहरू लगायत स्वास्थ्य पहलहरूले बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकासलाई धेरै फाइदा पुऱ्याउन सक्ने अवसर छ । बालश्रम, बालविवाह र छाउपडी जस्ता हानिकारक अभ्यासहरू विरुद्धको सामुदायिक चेतना अभियानहरूले सांस्कृतिक परिवर्तन र बाल अधिकारको दिगो संरक्षण गर्न सक्छ। बाल संरक्षण प्रणालीलाई सुदृढ पारि अनाथ र सीमान्तकृत समुदायका कमजोर बालबालिकाहरूलाई सहयोग प्रदान गर्नाले उनीहरूको सुरक्षा र समग्र विकासलाई अझ सुनिश्चित गर्न सकिन्छ ।

त्यसै गरि जेष्ठ नागरिकहरूले पनि अपर्याप्त स्वास्थ्य सेवा, सामाजिक एक्लोपन, आर्थिक असुरक्षा, वृद्ध दुर्व्यवहार र उपेक्षासहित धेरै चुनौतीहरूको सामना गर्छन्। यी समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न, उमेरसँग सम्बन्धित स्वास्थ्य समस्याहरूलाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गर्न स्वास्थ्य सेवा पूर्वाधार र सेवाहरूमा सुधार गर्नु महत्वपूर्ण छ। सामुदायिक केन्द्र र सामाजिक कार्यक्रमहरूको स्थापनाले एक्लोपन कम गर्न र वृद्धवृद्धाहरूका लागि धेरै आवश्यक सामाजिक समर्थन सञ्जालहरू प्रदान गर्न मद्दत गर्न सक्छ। पेन्सन र सामाजिक सुरक्षा प्रणाली बढाउनाले जेष्ठ नागरिकहरूको आर्थिक सुरक्षामा सुधार ल्याउन सक्छ, उनीहरूले आफ्ना आधारभूत आवश्यकताहरू पूरा गर्न सक्छन् । थप वकालत अभियानहरू मार्फत वृद्ध दुर्व्यवहार र उपेक्षाको बारेमा चेतना जगाउँदा वृद्धहरूको लागि राम्रो सुरक्षा र हेरचाह , उनीहरूका लागि सम्मानजनक र सहयोगी वातावरणलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले दुर्गम पूर्वाधार, सामाजिक कलंक, सीमित आर्थिक अवसरहरू, र आवश्यक सेवाहरूको अभाव लगायत महत्वपूर्ण अवरोधहरूको सामना गर्नु परेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकताहरू पूरा गर्ने समावेशी पूर्वाधारको विकासले उनीहरूको गतिशीलता र आवश्यक सेवाहरूमा पहुँचलाई धेरै सुधार गर्न सक्छ। व्यवसायिक प्रशिक्षण र रोजगार कार्यक्रमहरूले उनीहरूको आर्थिक स्वतन्त्रता बढाउन सक्छ, उनीहरूलाई समाजमा अर्थपूर्ण योगदान दिन अनुमति दिन्छ। सहयोगी उपकरणहरू र समर्थन सेवाहरू प्रदान गर्नाले उनीहरूको दैनिक जीवन र स्व-हेरचाहमा सुधार गर्न

सकिन्छ, उनीहरूलाई अझ बढी आत्मनिर्भर बनाउन सकिन्छ । सामाजिक भेदभाव कम गर्ने र सामाजिक समावेशीकरणलाई बढावा दिने उद्देश्यले सामाजिक कलंक विरुद्धको अभियानहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि बढी स्वीकार्य र समावेशी समुदाय सिर्जना गर्न सक्छ, उनीहरूलाई गरिमा र सम्मानका साथ व्यवहार गरिएको सुनिश्चित गर्न सकिन्छ।

५. बालबालिका अपाङ्गता र ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी अपाङ्गता नीति तर्जुमाको आवश्यकता तथा महत्व

नेपालको संविधान २०७२ मा निहित मानव अधिकारको सुनिश्चितता र संरक्षणका लागि स्थानीय तहहरूले बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र ज्येष्ठ नागरिकका लागि नीति निर्माण गर्नु विभिन्न कारणले महत्वपूर्ण छ ।

५.१ नीति निर्माणको आवश्यकता

- **मौलिक अधिकारको संरक्षण:** नेपालको संविधान २०७२ ले बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा ज्येष्ठ नागरिकसहित सबै नागरिकलाई मौलिक अधिकारको प्रत्याभूति गरेको छ। स्थानीय नीतिहरू यी संवैधानिक अधिकारहरूलाई तल्लो तहमा कार्ययोग्य र व्यावहारिक रूपमा लागू गर्न आवश्यक छ ।
- **स्थानीय आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्न :** स्थानीय नीति निर्माणले नगरपालिकाहरूलाई आफ्नो कार्य क्षेत्रमा रहेका कमजोर वर्गका जनसंख्या समुहले सामना गर्ने विशिष्ट चुनौतीहरू र आवश्यकताहरू सान्दर्भिक र प्रभावकारी तरिकाले सम्बोधन गर्न अनुमति प्रदान गर्दछ।
- **स्रोतहरूको न्यायिक बाँडफाँड :** नीतिहरूले स्थानीय स्रोतहरूको न्यायिक तरिकाले बाँडफाँड गर्न मार्गदर्शन गर्दछ। स्पष्ट नीतिहरू नभएको अवस्थामा स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा, सामाजिक सेवाहरू, र कमजोर समूहहरूका लागि पूर्वाधार जस्ता बढी आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरूमा प्राथमिकता र स्रोतहरू प्रभावकारी रूपमा बाँडफाँड गर्न चुनौतीपूर्ण छ।
- **उत्तरदायित्व र सुशासन:** नीतिहरूले स्थानीय स्तरमा उत्तरदायित्व र सुशासन बढाउँछ। यसले बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिकारलाई निरन्तर सुनिश्चित र कायम राख्न, कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न, अनुगमन गर्न र मूल्याङ्कन गर्न नगरपालिकाहरूलाई प्रारूप प्रदान गर्दछ।

५.२ नीति निर्माणको महत्व

- **सशक्तिकरण र समावेशीकरण:** बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र ज्येष्ठ नागरिकमाथि केन्द्रित नीतिहरूले उनीहरूको सशक्तिकरण र समाजमा समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । नीतिहरूले सामाजिक

भेदभाव र बहिष्कारलाई कम गर्न, अर्थपूर्ण र समान रूपमा भाग लिन सक्ने वातावरण सिर्जना गर्न मद्दत गर्छन्।

- **स्वास्थ्य र कल्याण** : नीतिहरूले स्वास्थ्य सेवा, पोषण, शिक्षा र सामाजिक सुरक्षा जस्ता आवश्यक सेवाहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्दछ। उदाहरणका लागि नीतिहरूले स्वास्थ्य सेवा सुविधाहरूको स्थापना, सहयोगी उपकरणहरूको प्रावधान, र पोषण कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनलाई आदेश दिन सक्छ, जुन यी समूहहरूको कल्याणका लागि महत्त्वपूर्ण छ।
- **आर्थिक र सामाजिक सहयोग**: नीतिहरूले जेष्ठ नागरिकहरूका लागि पेन्सन, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि जीविकोपार्जन कार्यक्रमहरू, र बालबालिकाका लागि सामाजिक सुरक्षा योजनाहरू मार्फत आर्थिक सहयोगलाई सहज बनाउन सक्छ। यी उपायहरूले गरिबी कम गर्न र कमजोर जनसङ्ख्या समूहको जीवनस्तर बढाउन मद्दत गर्दछ।
- **कानूनी र सामाजिक संरक्षण** : स्थानीय स्तरका नीतिहरूले दुर्व्यवहार, उपेक्षा र शोषण विरुद्ध कानूनी र सामाजिक संरक्षणलाई बलियो बनाउन सक्छ। उदाहरणका लागि, बाल संरक्षण नीतिहरूले बाल श्रम र बाल विवाहलाई सम्बोधन गर्न सक्छन्, जबकि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि नीतिहरूले दुर्व्यवहार रोक्न र सुरक्षित जीवन अवस्था सुनिश्चित गर्न सक्छन्।
- **सामुदायिक चेतना र सांस्कृतिक परिवर्तनहरू**: नीतिहरू निर्माण र कार्यान्वयनले कमजोर समूहहरूको अधिकार र आवश्यकताको बारेमा चेतना जगाउन मद्दत गर्दछ। यसले बाल विवाह, भेदभाव, र वृद्ध दुर्व्यवहार जस्ता मुद्दाहरूको बारेमा समुदायलाई शिक्षित गरेर, अधिक सहयोगी र सम्मानजनक समाजलाई बढावा दिएर सांस्कृतिक परिवर्तनहरू निम्त्याउन सक्छ।

६. बालबालिका, अपाङ्गता सम्बन्धी र जेष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीति अपेक्षित उपलब्धिहरू

नेपालको संविधान २०७२ द्वारा संरक्षित मानव अधिकार सुनिश्चित गर्न र संरक्षण गर्न स्थानीय स्तरमा नगरपालिकाको कर्तव्य हुन आउँछ। बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि तयार गरिएका नीतिहरूको अपेक्षित उपलब्धिहरू बहुआयामिक र प्रभावकारी हुन आवश्यक छ। नीतिबाट निम्न बमोजिमका उपलब्धिहरू अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

६.१ बालबालिकाहरूका लागि अपेक्षित उपलब्धिहरू

- **विद्यालय भर्ना वृद्धि र विद्यालय छाड्ने दरमा कमी** : शैक्षिक कार्यक्रम र पूर्वाधार विस्तारमा ध्यान केन्द्रित गर्ने खालका स्थानीय नीतिहरूले विद्यालयहरूमा उच्च भर्ना र विद्यालय छाड्ने दरमा कमी आइ शिक्षामा गुन्तारियता आउन मद्दत गर्दछ। यसले बालिकाहरू र सीमान्तकृत समुदायका धेरै बालबालिकाहरूले गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्दछ।

- **स्वास्थ्य र पोषणमा सुधार:** उन्नत स्वास्थ्य सेवा र पोषण कार्यक्रमहरूले बच्चाहरूको लागि गुणस्तरीय स्वास्थ्य परिणामहरू ल्याउनेछ। कुपोषण दरमा कमि, विस्तारित खोप सेवा, सफा पिउने पानी र सरसफाइमा सुधार आदि जस्ता उपलब्धिहरू अपेक्षा गर्न सकिन्छ।
- **बाल विवाह र बाल श्रममा कमि:** जागरूकता अभियानका साथै बाल विवाह र बाल श्रम विरुद्धको कानूनको कडा कार्यान्वयनले यी अभ्यासहरूमा उल्लेखनीय कमि ल्याउनेछ। यसले बच्चाहरूले आफ्नो बाल्यकालको आनन्द लिन र शिक्षा र व्यक्तिगत विकासलाई स्वतन्त्रता पूर्वक गर्न सक्ने कुरा सुनिश्चित गर्दछ।
- **बाल संरक्षणमा सुदृढीकरण :** सुदृढ बाल संरक्षण प्रणालीहरूले अनाथ र दुर्व्यवहार वा उपेक्षाबाट प्रभावितहरू लगायत कमजोर बालबालिकाहरूका लागि राम्रो हेरचाह र सहयोग प्रदान गर्नेछ। यसमा सुरक्षित स्थानहरूको स्थापना र परामर्श र कानुनी समर्थनको पहुँच समावेश छ।

६.२ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि

- **पहुँचमा वृद्धि :** समावेशी पूर्वाधारको विकासले सार्वजनिक भवन, यातायात र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि आवश्यक सेवाहरूको पहुँचमा सुधार गर्नेछ। यसले तिनीहरूको गतिशीलता र स्वतन्त्रता बढाउँछ।
- **आर्थिक सशक्तिकरण:** व्यावसायिक प्रशिक्षण र रोजगार कार्यक्रमहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नेछ, जसले गर्दा यस बढी आर्थिक लाभ भइ गरिबीको दर कम हुनेछ।
- **सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुने :** सहयोगी उपकरणहरू र आवश्यक सेवाहरूको प्रावधानले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको दैनिक जीवन र स्व-हेरचाह क्षमताहरूमा सुधार गर्नेछ। यसमा स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा र सामाजिक सेवाहरू प्रभावकारी र उत्तरदायी हुनेछन।
- **सामाजिक समावेशीकरणमा टेवा पुग्ने :** सामाजिक अभियान र सामुदायिक जागरूकता कार्यक्रमहरूले भेदभाव कम गर्नेछ र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक स्वीकृतिलाई प्रवर्द्धन गर्न सहयोग गर्नेछ। यसले समावेशी समाज निर्माणमा थप बल पुग्ने छ जहाँ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले सम्मान पूर्वक बाँच्न सक्ने वातावरण सिर्जना हुन्छ।

६.३ जेष्ठ नागरिकहरूका लागि

- **स्वास्थ्य सेवामा सुधार :** सुधारिएको स्वास्थ्य सेवा पूर्वाधार र सेवाहरूले जेष्ठ नागरिकहरूले उनीहरूलाई आवश्यक पर्ने चिकित्सा सेवा प्राप्त गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ। जेरियाट्रिक चिकित्सा हेरचाह, नियमित स्वास्थ्य जाँच, र दिर्घ रोग व्यवस्थापनको पहुँच आदि सेवाहरू सुनिश्चित गर्नेछ।

- **कम सामाजिक अलगाव :** सामुदायिक केन्द्र र सामाजिक कार्यक्रमहरूले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सामाजिक समर्थन र सञ्जालहरूमा जोड्ने अवसर प्रदान गर्नेछ, एकलोपन र अलगावको भावना कम गर्नेछ। यी कार्यक्रमहरूले सामुदायिक गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागिता र संलग्नतालाई पनि प्रोत्साहित गर्दछ।
- **सुधारिएको आर्थिक सुरक्षा:** पेन्सन र सामाजिक सुरक्षा प्रणालीले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई आर्थिक स्थिरता प्रदान गर्नेछ, उनीहरूले आफ्नो आधारभूत आवश्यकताहरू पूरा गर्न र मर्यादाका साथ बाँच्न सक्छन् भन्ने सुनिश्चित गर्दछ।
- **सुरक्षा र वकालत :** वृद्ध दुर्व्यवहार र उपेक्षाको बारेमा बढ्दो जागरूकताले ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि बलियो कानुनी आधार र सामाजिक संरक्षणको नेतृत्व गर्नेछ। यसले उनीहरूलाई सम्मानपूर्वक व्यवहार गरिएको र उनीहरूलाई आवश्यक पर्ने हेरचाह प्राप्त भएको सुनिश्चित गर्नेछ।

७ . बालबालिका, अपाङ्गता सम्बन्धी र ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि नीति

७.१ बालबालिकाहरूका लागि नीतिहरू

७.१.१ शैक्षिक कार्यक्रमहरू:

- विद्यालय पूर्वाधार विस्तार र सुधार गर्ने।
- सबै बालबालिकाका लागि निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित गर्ने।
- सीमान्तकृत र गरिब परिवारका बालबालिकाका लागि छात्रवृत्ति र आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने।
- व्यवसायिक प्रशिक्षण र सिप विकास कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने।

७.१.२ स्वास्थ्य पहलहरू :

- विशेष गरी शिशु र बालबालिकाहरूको लागि स्वास्थ्य सेवाहरू विस्तार गर्ने।
- कुपोषण विरुद्ध लड्न पोषण कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने।
- खोप सेवा विस्तारित गरि कभरेज बढाउने।
- विद्यालयमा स्वच्छ पानी र सरसफाइको सुविधा सुनिश्चित गर्ने।
- किशोर किशोरीहरूको लागि बृहत यौनिकता शिक्षा लागू गर्ने।

७.१.३ बाल संरक्षण :

- बाल संरक्षण प्रणाली र सेवाहरूलाई सुदृढ पार्ने।
- टुहुरा अनाथ र उपेक्षित बालबालिकाका लागि सुरक्षित स्थान र आश्रय स्थापना गर्ने।
- दुर्व्यवहार र उपेक्षाबाट प्रभावित बालबालिकाका लागि परामर्श र कानुनी सहायता प्रदान गर्ने।

- बालविवाह र बालश्रमविरुद्ध कानून लागु गर्ने।

७.१.३ सामुदायिक चेतना :

- बाल अधिकारका लागि जागरूकता अभियान चलाउने ।
- बालविवाह, बालश्रम र छाउपडी जस्ता हानिकारक अभ्यासहरूका हानिका बारेमा समुदायहरूलाई शिक्षित र सचेत गराउने ।
- लैङ्गिक समानता र गैर-भेदभावको प्रवर्द्धन गर्ने।
- लागु औषध जस्ता दुर्व्यसनबाट जोगाउने ।

७.२ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि नीति (PwDs)

७.२.१ समावेशी पूर्वाधार:

- अपाङ्ग मैत्री सार्वजनिक भवन, यातायात र सुविधाहरूको विकास गर्ने।
- विद्यालय र शैक्षिक संस्थाहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि पहुँचयोग्य भए नभएको सुनिश्चित गर्ने ।
- सबै नयाँ निर्माण परियोजनाहरूमा विश्वव्यापी डिजाइन सिद्धान्तहरू (universal design principles) लागू गर्ने ।

७.२.२ आर्थिक सशक्तिकरण:

- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अनुकूल हुने खालको व्यवसायिक प्रशिक्षण र सिप विकास कार्यक्रमहरू प्रदान गर्ने ।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई रोजगारी दिने व्यवसायहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका उद्यमहरूलाई अनुदान र सहूलियत ऋण उपलब्ध गर्ने र गराउने प्रोत्साहित गर्ने ।

७.२.३ समर्थन सेवाहरू :

- सहायक सामग्री र उपकरणहरू वितरण गर्ने | (e.g., wheelchairs, hearing aids, prosthetics).
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकता अनुरूप स्वास्थ्य सेवाहरूमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि शैक्षिक सहायता र स्रोतहरू उपलब्ध गराउने ।

७.२.४ सामाजिक सचेतना कार्यक्रमहरु:

- धार्मिक अन्धविश्वास, सामाजिक कलंक र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विरुद्धको भेदभाव कम गर्न अभियानहरू सञ्चालन गर्ने ।
- सामुदायिक गतिविधि र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने ।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको क्षमता र योगदानका बारेमा समुदायलाई शिक्षित गराउने र सम्मानपूर्वक जिउने वातावरण तयार पार्ने ।

७.३ ज्येष्ठ नागरिकका लागि नीति

७.३.१ स्वास्थ्य सेवा:

- ज्येष्ठ नागरिकका लागि स्वास्थ्य सुविधा र सेवाहरू सुधार गर्ने।
- नियमित स्वास्थ्य जाँच र स्क्रिनिङ उपलब्ध गराउने ।
- अस्पताल र क्लिनिकहरूमा जेरियाट्रिक केयर युनिटहरू स्थापना गर्ने ।

७.३.२ सामाजिक कार्यक्रमहरू:

- एक्लोपन कम गर्न सामुदायिक केन्द्र र सामाजिक कार्यक्रमहरू चलाउने।
- ज्येष्ठ नागरिकका लागि मनोरञ्जन र सांस्कृतिक गतिविधिहरू आयोजना गर्ने।
- युवा र वृद्धबिचको सम्बन्धलाई बढावा दिन अन्तर-पुस्ता कार्यक्रमहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने।

७.३.३ आर्थिक सहयोग :

- पेन्सन योजना र सामाजिक सुरक्षा लाभहरू अभिवृद्धि गर्ने र अरुबाट दुरुपयोग नहुने कुरा सुनिश्चित गर्ने ।
- कम आय भएका ज्येष्ठ नागरिकका लागि आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूको आर्थिक योगदानलाई समर्थन गर्ने कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने र गराउने ।

७.३.४ संरक्षण र वकालत :

- वृद्धमाथिको दुर्व्यवहार र उपेक्षाको बारेमा चेतना जगाउने ।
- वृद्ध दुर्व्यवहारका पीडितहरूका लागि कानुनी उपचार र परामर्श सेवा प्रदान गर्ने ।
- ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सामुदायिक निर्णय प्रक्रियामा समावेश गरिएको सुनिश्चित गर्ने ।

यी नीतिहरू निर्माण र कार्यान्वयन गरेर नगरपालिकाहरूले नेपालको संविधान 2072 द्वारा प्रत्याभूत बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको र वरिष्ठ नागरिकहरूको अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन सुनिश्चित गर्न सक्छन्।

८. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि कार्यान्वयनको लागि कार्ययोजना

स्थानीय स्तरमा बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिकारको प्रत्याभूति गर्ने उद्देश्यले नीतिहरूका लागि प्रभावकारी कार्यान्वयन योजना बनाउन व्यापक, बहुआयामिक दृष्टिकोण आवश्यक छ। यी नीतिहरू सफलतापूर्वक लागु गरिएको सुनिश्चित गर्न यहाँ विस्तृत योजना प्रस्ताव गरिएको छ।

८.१ नीति प्रसार तथा सामाजिक जागरूकता

उद्देश्य :

सबै सरोकारवालाहरू नयाँ तथा पुराना सबै नीतिहरू र तिनीहरूको महत्त्वका बारेमा सचेत हुनेछन।

आवश्यक क्रियाकलापहरू :

- - सामाजिक सचेतना अभियानहरू : बिभिन्न किसिमका विद्युतीय संचारहरू (रेडियो, टिभी, सामाजिक सञ्जाल आदि) लगायत अन्य माध्यमहरूबाट नीतिहरूको बारेमा जनतालाई सुसूचित गर्न अभियानहरू संचालन गर्ने।
- - कार्यशालाहरू र सेमिनारहरू : स्थानीय सरकारी अधिकारीहरू, सामुदायिक नेताहरू र सरोकारवालाहरूलाई नीतिगत विवरण र उनीहरूको भूमिकाका बारेमा शिक्षित गर्न कार्यशालाहरू आयोजना गर्ने।
- - मुद्रित सूचना सामग्री : नयाँ नीतिअन्तर्गतका अधिकार, दायित्व, र संरक्षणको रूपरेखा स्थानीय भाषामा ब्रोशर, पोस्टर र फ्लायरहरू जस्ता अध्ययन सामग्रीहरू वितरण गर्ने।

८.२ क्षमता निर्माण

उद्देश्य :

नीतिहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न स्थानीय जनाप्रतिनिधिहरू, सरकारी अधिकारीहरू र सेवा प्रदायकहरूलाई नीति प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक सीप र ज्ञान प्रदान गरि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

आवश्यक क्रियाकलापहरू :

- प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू : स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू, नगरपालिका कर्मचारी, स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरू, शिक्षकहरू, र सामाजिक कार्यकर्ताहरूका लागि नीति कार्यान्वयनका लागि प्रशिक्षण सत्रहरू सञ्चालन गर्ने गराउने ।
- प्राविधिक सहयोग : स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू, अधिकारीहरू र सेवा प्रदायकहरूलाई नियमित प्राविधिक सहयोग र स्रोतहरू प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- कार्यदल निर्माण गर्ने : यी नीतिहरूको कार्यान्वयनको निरीक्षण र समन्वय गर्न नगरपालिकाभित्र प्रतिबद्ध कार्यदलको सिर्जना गर्ने ।

द.३ पूर्वाधारहरूको निर्माण र विकास

उद्देश्य :

बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र जेष्ठ नागरिकहरूको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न आवश्यक भौतिक तथा सेवा पूर्वाधारहरूमा सुधार ल्याउने ।

आवश्यक क्रियाकलापहरू :

- - पहुँच योग्य भौतिक पूर्वाधारहरू : सार्वजनिक भवनहरू, यातायात, र विद्यालयहरू अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हस्तको लागि पहुँचयोग्य बनाउने र पुराना संरचनाहरूलाई पुनर्स्थापित गर्ने ।
- - स्वास्थ्य सेवा सुविधाहरू : स्थानीय स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरूलाई उमेर अनुसार र अशक्तताक किसिम अनुसारको हेरचाह प्रदान गर्न आवश्यक सेवा सुविधाहरू विस्तार र सुदृढ पार्ने ।
- सामुदायिक केन्द्रहरू : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि सामाजिक, शैक्षिक र मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरू प्रदान गर्न सामुदायिक केन्द्रहरू विकास र संचालन गर्ने ।

द.४ सेवा प्रदानमा सुधार

उद्देश्य :

लक्षित जनसंख्याका लागि उच्च-गुणस्तर, पहुँचयोग्य सेवाहरू सुनिश्चित गर्ने ।

आवश्यक क्रियाकलापहरू :

- - स्वास्थ्य सेवा : जेष्ठ नागरिक र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि मोबाइल स्वास्थ्य क्लिनिक र घर दैलो कार्यक्रमहरू लागू गर्ने ।

- - शैक्षिक सहायता : सिमान्तिकृत र दलित बालबालिकाका लागि छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामाग्रीहरु र उपचारात्मक कक्षाहरुको व्यवस्था मिलाउने ।
- आर्थिक सहायता कार्यक्रमहरु : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका लागि व्यवसायिक तालिम र माइक्रो-फाइनान्सबाट अवसरहरु प्रदान गर्ने र जेष्ठ नागरिकहरुका लागि आय आर्जन गर्ने गतिविधिहरुलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।

द.५ अनुगमन र मूल्याङ्कन

उद्देश्य :

प्रगतिहरुलाई पछ्याउदै, सवालहरुको पहिचान र कार्यान्वयन प्रक्रियामा उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्ने ।

आवश्यक क्रियाकलापहरु :

- नियमित लेखापरीक्षणहरु गर्ने : नीति कार्यान्वयन प्रयासहरुको नियमित लेखापरीक्षण र मूल्याङ्कनहरु सञ्चालन गर्ने ।
- प्रतिक्रियाहरु सुन्ने र सम्बोधन गर्ने संयन्त्रहरुको विकास: लाभग्राहीहरुलाई समस्याहरु बताउन र सुझावहरु प्रदान गर्नका लागि संयन्त्रहरुको (हटलाइनहरु, सुझाव बक्सहरु, सामुदायिक फोरमहरु) विकास र स्थापना गर्ने ।
- प्रगति प्रतिवेदनहरु : सबै संलग्न सरोकारवाला एजेन्सीहरु र विभागहरुमा आवधिक प्रगति प्रतिवेदनहरु पेश गर्ने ।

द.६ सहकार्य र साझेदारी

उद्देश्य:

विभिन्न साझेदार र सरोकारवालाहरुबाट स्रोतहरु र विशेषज्ञताको प्रभावकारी तरिकाले लाभ लिने ।

आवश्यक क्रियाकलापहरु :

- एनजिओ सहयोग : बालबालिका , अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, र वृद्ध हेरचाह सम्बन्धि विशेषज्ञता प्राप्त स्थानीय र अन्तर्राष्ट्रिय एनजिओहरूसँग साझेदारी गरि कार्य गर्ने ।
- निजी क्षेत्रको संलग्नता: कर्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व कार्यक्रमहरु र सार्वजनिक-निजी साझेदारी मार्फत निजी क्षेत्रको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने ।

- सामुदायिक सहभागिता : विशेष गरी आउटरीच र सेवा प्रवाह कार्यान्वयन प्रयासहरूलाई प्रभावकारी बनाउन बिभिन्न समूह र स्वयंसेवकहरूको सहभागितामा जोड दिने , ।

८.७ नितिगत समर्थन र वकालत

उद्देश्य :

सहयोगी किसिमको कानुनी ढाँचा र नीतिगत वातावरण सुनिश्चित गर्ने ।

आवश्यक क्रियाकलापहरू :

- नीति समीक्षा : उदाउँदो आवश्यकता र चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्न नीतिहरूको नियमित समीक्षा र अद्यावधिक गर्ने ।
- कानूनी सहायता : बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्तिहरू, र जेष्ठ नागरिकहरूको अधिकारहरू थाहा पाउन र दावी गर्न मद्दत गर्न निशुल्क कानूनी सहायता प्रदान गर्ने ।
- वकालत : स्थानीय नीतिहरूलाई संघीय स्तरको कानून र स्रोतहरूद्वारा मान्यता दिलाउन प्रदेश स्तर र संघीय स्तरमा वकालत गर्ने।

८.८ कार्यान्वयन समयरेखा

पहिलो, ३ महिना :

- सामाजिक सचेतना अभियान र प्रारम्भिक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू सुरु गर्ने ।
- कार्यदलको स्थापना गरि पूर्वाधारहरू मूल्याङ्कन सुरु गर्ने ।

दोस्रो, ४-६ महिना :

- भौतिक संरचना एवं सेवा प्रदान गर्ने पूर्वाधारहरूको विकास परियोजनाहरू सुरु गर्ने वा भएका संरचनाहरूलाई अपाङ्ग मैत्री बनाउने ।
- मोबाइल स्वास्थ्य क्लिनिकहरू जस्ता प्रारम्भिक सेवा वितरणहरूको विस्तार र कार्यान्वयन गर्ने ।

तेस्रो, ६-९ महिना :

- व्यापक सेवा कार्यक्रमहरू रोल आउट गर्ने ।
- नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गतिविधिहरू सुरु गर्ने ।
- गैरसरकारी संस्था र निजी क्षेत्रका साझेदारहरूसँग सहकार्य सुदृढ गर्ने।

चौथो, १-२ वर्ष:

- प्रतिक्रिया र मूल्यांकन परिणामहरूको आधारमा कार्यक्रमहरू विस्तार र परिष्कृत गर्ने ।
- निरन्तर क्षमता निर्माण र नीतिगत समर्थन र ऐक्यबद्धता सुनिश्चित गर्ने।
- प्रगति प्रतिवेदन तयार पारि पेश गर्ने र रणनीति अनुसार ढल्ने प्रयास गर्ने ।

९. बालबालिका अपाङ्गता सम्बन्धी र ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी सम्बन्धि नीतिको कार्यान्वयन समिति

स्थानीय स्तरमा बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिकारको रक्षा गर्ने उद्देश्यले नीतिहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी कार्यान्वयन समिति गठन गर्नु महत्त्वपूर्ण छ। स्थानीय जनप्रतिनिधि र सरोकारवालाहरू सहित कार्यान्वयन समितिका लागि सुझाव गरिएको संरचना तपसिल अनुसारको छ:

९.१ प्रस्तावित मूल कार्यान्वयन समितिको संरचना

अध्यक्ष : नगर प्रमुख / गापा अध्यक्ष

उपाध्यक्ष : नगर उपप्रमुख / गापा उपाध्यक्ष

मुख्य सदस्यहरू: सबै वडाका अध्यक्षहरू

सदस्यहरू : सबै शाखा प्रमुखहरू

सदस्य सचिव: कार्यकारी प्रमुख / प्रशासकीय अधिकृत

९.२ प्रस्तावित उप-समितिहरू:

स्वास्थ्य तथा पोषण उपसमिति

शिक्षा र सिप उपसमिति

पूर्वाधार र पहुँच उपसमिति

सामाजिक सुरक्षा तथा कल्याण उपसमिति

सामाजिक सचेतना र वकालत उप-समिति

९.३ प्रस्तावित बैठकको तालिका:

मासिक बैठकहरू

त्रैमासिक सार्वजनिक फोरम

वार्षिक समीक्षा

अनुसूचीहरु:

अनुसूची-१: फिल्ड फोटोहरु

